

שיחות צבא הלוי

פרשת ויקהל תשפ"ב

בענין כח הרצון והזכירה בלימוד התורה ומעלתה

"ולהורות נתן בליבו" (שמות פרק ל"ה פסוק ל"ד).

א. כתיב בפרשת השבוע "וימלא אתו רוח אלוקים, בחכמה, בתבונה, ובדעת, ובכל מלאכה" (פרק ל"ה, ל"א), ואחר כך כתיב "ולהורות נתן בלבבו" (ס' ל"ד).

ופירש באור החיים הקדוש (ס' ל"ה, ל"ה ולאומיה), קרא ד'להורות', "פירוש לצד שיש חכמים רבים, שתהיה חכמתם בלבם לבד, שלא ידעו ללמוד, לזה אמר 'ולהורות נתן בלבבו', השכיל חכמת הלימוד".

עוד כתב האור החיים, "עוד בא לשלול, מה שכתוב בפרק ג' דיומא, 'של בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים, של בית אבטינס לא רצו' וכו', והודיענו הכתוב כי על אלו יאמר זכר צדיק לברכה, כי היו מורים ומלמדים כל הרוצה".

וידוע בשם הגר"ח מבריסק (ס' צנזרות והגאות לבית נריסק ח"ג, עמוד ק"ה, משמיה דהגר"א וסמנו משמיה דהגר"ח, ומשמיה דהבית הלוי), שחסרון בהסברה, הוא חסרון בהבנה, ולכאורה בדברי האור החיים כאן, בפירוש הא', מבואר שיש שאין בהם חסרון בחכמה, ואין יודעים ללמד.

אולם יש לומר שבאמת אין חסר אצלם בהבנה, אבל יש קושי בהסבר, ומשום שהמלמד צריך לרצות גם שהשומע יבין, וכשחסר ברצון הזה, יש חוסר בהסברה, והיינו שאמנם יש בכחו להסביר, אבל כשחסר את הרצון להסביר, ממילא שיש קושי להסביר.

ואמנם בפירוש השני כתב באור החיים שיש שאינם רוצים ללמוד, ומשמע דלפירוש הא' החכמים רוצים ללמוד, אבל יתכן גם במי שרוצה ללמוד, אבל כל שחסר לו ברצון, בזה הרי שממילא חסר לו בהסברה, ובזה יובן לשון הכתוב 'ולהורות נתן בליבו', והיינו שנתן לו רצון 'בליבו' ללמוד, ועל ידי כך יוכל להורות וללמד כראוי.

ומלבד זאת צריך שאף השומע ירצה להתלמד, וראיתי בא' שלמד אצל אחד מגדולי הדור יום יום, והתפאר בכך שלומד אצל אותו גדול עשרות שנים, ואותו גדול מלבד גדלותו, גם היה מצויין בהסברה טובה, אולם אותו תלמיד לא ידע צורתא דשמעתא, וכמדומה שלמד הרבה שנים, אבל היה חסר לו רצון לגדול על ידי מה ששומע, ומתוך כך נשאר באותו מקום.

ב. וצריך לדעת שאחד הדברים שגורמים לרפיון, הוא שעובר זמן, ואין מרגיש שנשאר בידו ממה שלמד בזמן זה, והרבה שואלים מה לעשות כדי לזכור, וגם אני שאלתי זאת למורי רבי הגאון רבי שמואל רחובסקי זללה"ה, ואמר לי בזה הלשון 'אתה שואל אותי שאלה, שהתשובה עליה כל כך פשוטה, צריך לחזור ולחזור ולחזור'.

ובאמת החזרה לא בלבד שאינה קשה, אלא הרבה יותר קלה ממה שחושבים, שצריך לדעת שאם חזרה ראשונה לוקחת זמן מסוים, הרי חזרה שניה שכבר יודע יותר יעשה אותה במחצית הזמן, וחזרה שלישית עוד פחות, וכך אפשר לחזור הרבה פעמים, ועל ידי כך נעשה תלמודו בידו.

מלבד זאת יש עצות שונות לזכרון, ועיין בקונטרס ספר זכרון (הוצא בסוף 'שית השנה' ח"א, קונטרס ה').

עוד צריך לדעת שדבר מעניין וזכרים, ושמעתי שהרי הלל כל אחד זוכר בעל פה, ואילו תחנון של ב' וה', אין זוכרים אף שאומרים זאת יותר. והתשובה היא שכשיש חתן או סנדק, ואין אומרים תחנון, לא ראינו למי שיצטער שמפסיד תחנון, וכנראה שאין אוהבים לומר זאת, וזו הסיבה שאין זוכרים, מה שאין כן הלל, שאוהבים לומר זאת, וזו הסיבה שזוכרים בעל פה.

וכך גם צריך לדעת שבלמוד התורה הקדושה, ממה שנהנים, זוכרים.

ומצינו עוד ענין נפלא, בסוף מסכת שבועות (ף מ"ה ע"ג), ש"שכיר בזמנו, נשבע ונוטל", והיינו ששכיר שאומר שבעל הבית לא שילם לו השכר, נשבע ונוטל, ומשום שבעל הבית טרוד בפועליו, ואינו זוכר כל כך, ומשום כך האמינו לשכיר ליטול בשבועה,

עוד איתא שם בגמרא "תניא עבר זמנו ולא נתן לו, הרי זה אינו נשבע ונוטל, חזקה אין בעל הבית עובר בבל תלין, והאמרת בעל הבית טרוד בפועליו הוא, הני מילי מקמי דלימטי זמן חיובא הוא, כי מטי זמן חיובא רמי אנפשיה ומידכר".

ולמדנו מזה שכשאדם רוצה לזכור, הרי הוא נזכר, ועל כן כשעבר הזמן, הרי בעל הבית מתאמץ לזכור, כדי שלא יעבור על בל תלין, ומשום כך אם לא פרע לו עדיין, בודאי היה נזכר.

ובתוספות (ס', הקשו אם כן למה שכיר בזמנו נשבע ונוטל, הרי אפשר להמתין עד שיעבור זמנו, שאז בודאי יזכר בעל הבית, וכתבו התוספות "וייש לומר כיון שהתחיל לכפור, שוב לא יודה, ואין נותן לב להיות נזכר, פן יהא מוחזק שקרן".

והביאור בתוספות, שאין כוונתם שנזכר ורק משקר, אלא כיון שאין רוצה להיות מוחזק כשקרן, לכן אין נותן לב להזכר.

ומכל זה עולה שהזכרון תלוי ברצון לזכור, ומה שרוצים באמת לזכור, נזכרים בו, ומה שאין רוצים, אין נזכרים בו.

וצריך עוד לדעת שאמנם קשה מאוד לזכור כל מילה, אבל אפשר [וצריך], לזכור בכל סוגיא, את עיקרי הענינים, ובדרך כלל את המסקנות, ולפעמים יש ראייה מהסוגיא לאיזה ענין, ובמשך הזמן לומדים מה כדאי לזכור מכל סוגיא.

ויש ענין גדול לכתוב, ועל ידי כך זוכרים, ומתחדש ומתבהר יותר, וידוע בשם החתם סופר שההיתר לכתוב בזמנינו, אף שאין זה כל כך אמיתי, משום שעל ידי כך זוכרים את הענין שכתבו עליו.

ושמעתי מהג"ר יעקב קמיניצקי זללה"ה, שפעם הוא לא היה צריך לכתוב, והיום שצריך, כבר אין לו מה לכתוב. ושמעתי מחכם א', שיש לאו על השוכח דבר ממשנתו, כדאיתא במשנה במסכת אבות (ג' ה'), ולפי זה היה צריך כל הזמן לחזור, אלא שקיימא לן שבזמן הזה שיש ספרים ליתא ללאו זה, אך מה שמחדש לבד שזה לא כתוב בספרים, הרי שוב יש על זה את לאו של 'השוכח דבר ממשנתו'.

ובכל ספק אם יש כאן מה לכתוב, יש להחמיר ולכתוב, ואחר כך להחליט אם הוא ראוי או לא.

ג. במסכת הוריות (ק"ג ע"ג), גבי הנשיא שלא ידע לדרוש במסכת עוקצין, ורצו להעבירו משום דכתיב 'מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו' (מגלים ק"ו ב'), ואיתא שם "למי נאה למלל גבורות ה', מי שיכול להשמיע כל תהלותיו", והיינו שהתורה היא גבורות ה', ולמדנו שלימוד תורת ה', הוא להשמיע את כל תהלתו.

ובמסכת סוטה (ק"ז ע"א), איתא 'ומאי עינוותנותיה דרבי אבהו, דאמר לה דביתהו דאמוריה דרבי אבהו, לדביתהו דרבי אבהו, הא דידן לא צריך ליה לדידך, והאי דגחין וזקיק עליה, יקרא בעלמא הוא דעביד ליה'.

והיינו שרבי אבהו היה משמיע בלחש את הדרשה לאמוריה, והוא היה משמיע זאת לרבים, ואמרה אשתו של האמורא, לאשת רבי אבהו, שבאמת בעלה אינו משמיע את דברי רבי אבהו אלא אומר הכל מעצמו, ורק שמשום כבודו של רבי אבהו, עושה עצמו כאילו שומע ממנו, ומשמיע את דבריו.

ואיתא בגמרא 'אזלא דביתהו, ואמרה ליה לרבי אבהו, והיינו שהלכה אשתו של רבי אבהו ואמרה לו דבר זה, 'אמר לה ומאי נפקא לך מינה, מיני ומיניה יתקלס עילאה', ומזה למדו בגמרא את ענותנותו של רבי אבהו שאמר לה מה איכפת לך.

אבל יש ללמוד עוד, מזה שלא אמר לה מיני ומיניה ילמדו את התורה, אלא אמר לה מה איכפת לך, מיני ומיניה יתקלס עילאה, והיינו שלימוד התורה הוא קילוס להקב"ה, וכמאמר הכתוב 'שמיע כל תהלתו', וזהו שאמר לה 'ומאי נפקא לך מינה, מיני ומיניה יתקלס עילאה'.

ושמעתי מהרה"ג רבי מאיר בן שלמה שליט"א, שישב אצל מו"ר הגרא"מ שך זללה"ה לעת זקנתו, ואמר שביום שאינו יכול ללמוד, מרגיש שלא בטוב, ושאל אותם אם יודעים למה מרגיש כך, והשיב בעצמו הרי בבוקר אני פותח עיני, ורואה ומזיז יד ומזיז רגלי, והכל עושה לי הקב"ה, ומה אני מחזיר לו, ואם אני לומד הרי אני מחזיר לו, אבל ביום שאינו לומד אני מחזיר לו.

והוא דבר נפלא שהלימוד היה אצלו הכרת הטוב להקב"ה, וע"פ הא דאמר' לעיל הדבר מבואר, שלימוד התורה הוא קילוס להקב"ה.

ד. איתא בתהלים "שלוש רב לאוהבי תורתך" (מגלים ק"ט קס"ה), ונראה לבאר על פי הגמרא במסכת גיטין (ק"ג ע"ג), "תנא דבי רבי ישמעאל 'וקדשתו' לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון, אמר ליה אביי לרב יוסף, מפני דרכי שלום, דאורייתא היא, אמר ליה דאורייתא, ומפני דרכי שלום, כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא, דכתיב 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג' י"ז).

ועל פי הא דאמר' 'כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא', נראה דזה כוונת הכתוב 'שלוש רב לאוהבי תורתך'.

אבל עדיין יש להבין מהו 'לאוהבי תורתך', ובהקדמה לספר 'נאות יעקב' כתב שיש לפרש על דרך צחות, שאדם הלומד ויש לו מפריעים שונים הרי צריך ללחוץ בהם, ואינו בשלום, אבל כשאוהב את התורה, שוב אין מרגיש שום הפרעה, ואין צריך שום מלחמה עם המפריעים, וזהו שאמר הכתוב 'שלוש רב לאוהבי תורתך', שאין צריך לחיות במלחמה.

ה. שמעתי שכבוד מרן הגר"ח קנייבסקי נשאל, האם לקנות דירה בקומה רביעית שהיא למעלה מכ' אמה, אבל אפשר לקיים מצות מעקה דאורייתא, או בקומה שלישית שאין בה מצות מעקה דאורייתא אבל אפשר לקיים מצות נר החנוכה כתיקונה, שהוא תוך כ' אמה.

והשיב הגר"ח צד חדש לגמרי, "למטה, משום ביטול תורה", והיינו שבקומה ד' עולה יותר מדריגות, ועל ידי כך מתבטל מתורה באותו זמן.

והנה יש בתים שהם עם מעלית, אבל הכוונה שבשבת צריך לעלות יותר ומתבטל מתורה אותם רגעים, ואולי אף הזמן במעלית שעולה יותר הוא ביטול תורה.

המערכת : אולם בחתם סופר (נחמיוסו על התורה, ה' נספד טללי אומות), נראה דלא כהגר"ח מבריסק, דכתב דהם ב' חוכמות שונות.

ה"ל החתם סופר 'ולהורת נתן בלבו' (ל"ה ז"ה), ללמדך כי אפילו מי שיש לו חכמת לב, מכל מקום עדיין אינו זוכה ללמוד לאחרים, עד שיתן ה' בלבו חכמה מיוחדת, ללמד לאחרים, וזהו שאנו אומרים בברכות יוצר, "ותן בלבנו, ללמוד, וללמד", שכן 'ללמוד' אינו 'ללמד', ויש שזוכה ללמוד, אך אינו זוכה ללמד, עכ"ל.

ועיין עוד באילת השחר (על התורה, נ"א), דכתב ולהורת נתן בלבו. הכונה שניתן לו סיעתא דשמיא מיוחדת להורות, והאבן עזרא מפרש כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים, וכעין זה מפרש האוה"ח שיש חכמים רבים שתהיה חכמתם בלבם לבד שלא ידעו ללמד, לזה אמר ולהורות נתן בלבו השכיל חכמת הלימוד.

והנה ידוע בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל שחסרון בהסברה זה חסרון בהבנה, אמנם בדבריהם משמע שיש כזה מציאות שיודע היטב ומ"מ קשה לו ללמד לאחרים, [ועוד אומרים בשמו דכשיש כמה תירוצים על קושיא זה מראה שהתירוצים חלשים, אבל כשיש תירוץ אחד זה מראה שהתירוץ חזק, ויל"ע בשבת ל"ג ב' כתוב דלפני שה' רשב"י במערה ה' רשב"י מקשה קושיא אחת ורשב"י מתרץ י"ב תירוצים ולאחר שיצא ה' רשב"י מקשה קושיא אחת ורשב"י מתרץ כ"ד תירוצים, הרי שיש מעלה בריבוי תירוצים].

והגר"א (נמשל כ"ז י"ח) כתב כי לפעמים אף שיודע הדבר לא יוכל להסבירה בשפתיו ולהוציא לאור משפטה, והוא מחמת שאינה סדורה כמו שאמרנו בתענית (מ' ט') אם ראית ת"ח שלימודו קשה עליו כבודו בשביל משנתו שאינה סדורה עליו עכ"ד, וגם לפירושו משמע שחסרון בהסברה זה כתוצאה מחסרון בתלמודו, עכ"ד.

ובשם כבוד מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א (מדד תורה, עמוד ה"ט), תירצו, דלא קשיא מהאור החיים על הגר"ח מבריסק, כיון דהגר"ח מיירי בהסברה לתלמיד חכם, וכל שמסביר לחכם והחכם אינו מבין, על כרחך דהוא חסרון בהבנה של המסביר, אולם כשמסביר להדיוט ואינו מבין, אין זה הוכחה דיש חסרון בהבנה למסביר, כיון דמסביר להדיוט, והכא בקרא החידוש שניתן לבצלאל כח מיוחד, להסביר אפילו להדיוטות, וזהו מתנה מיוחדת של "ולהורות נתן בלבו".

עוד אפשר ל' להביאור בדברי הגר"ח הוא, שהמבין דבר באופן ברור, הרי הוא כאילו רואה את הדבר במוחש כנגדו, וממילא כשהדבר כנגדו יכול הוא להסביר, אך בעשיית המשכן שכבר כתב הרמב"ן שלא היה להם ידיעה מוקדמת באומנות עשיית המשכן, וזה לא דבר מושכל, כזה יש קושי גדול בהסברה, הן מצד המלמד, והן מצד התלמיד, ולזה כתב האור החיים שניתן לבצלאל חכמה מיוחדת להנחיל גם בדבר זה. (מאגנס ט"ז).